

Çağdaş Dönemde
Kur'an'a Ne Oldu?
Yöntem Üzerine Bir Konuşma*

Prof. Dr. Mehmet Paçacı

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, T.C. Vatikan Büyükelçisi

KURAMER

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Bu buluşmayı sağlayan KURAMER'e çok teşekkür ediyorum.

Çok değerli idareciler, dostlar ve hocalarım burada. Hepinizi saygıyla, sevgiyle selamlıyorum.

Bu akşamki konuşmamı, izninizle 2000'lerin başından itibaren yaptığım çalışmaları bir araya getirdiğim bir kitabı temel alarak yapmaya çalışacağım. Bu kitap, adını, içindeki *Çağdaş Dönemde Kur'an'a ve Tefsire Ne Oldu?* başlığındaki makaleden alıyor: Bu akşamki konuşmamın başlığını da ondan mülhem olarak "Çağdaş Dönemde Kur'an'a Ne Oldu?" şeklinde adlandırmış olduk. İsterseniz bu soruyu sorarak devam edelim. 2000'lerin başından itibaren yaptığım çalışmalarda da gördüğüm kadarıyla, Kur'an anlayışımızda modern dönemle birlikte esasında büyük değişiklikler gerçekleşti. İslâm düşüncesinde modern dönemi XVIII. yüzyılın ikinci yarısından ya da bazı görüşlere göre ilk yarısından başlatmak mümkün. Denilebilir ki o zamana kadar biz Kur'ân-ı Kerîm'i farklı bir şekilde tanımlıyorduk. O tarihten itibaren yavaş yavaş ve giderek de yerleşen bir şekilde daha farklı bir bakışla tanımlamaya başladık diye düşünüyorum. Bu çalışmalarım da bunu analiz etmeye ve ortaya koymaya çalıştım.

"Ne oldu?" sorusunun peşine tekrar düşecek olursak, öncelikle moderniteyle nasıl tanıştığımıza değinmemiz gerekir. Biz moderniteyle çeşitli yollardan tanıştık. Bu tanışmalardan önemli bir tanesi Hint alt kıtasında gerçekleşti. Bu da İngiliz oryantlizmi üzerinden; Protestan, Katolik misyoner ve idareci oryantalistler üzerinden oldu. Bu etki daha sonra Mısır'da görülür. Aslında daha önce Osmanlı'da da III. Selim'den bu yana gelen askerî ve idarî alanlarda daha yakın bir tanışmamız söz konusu. Osmanlı bizzat Avrupa'da toprağı olması dolayısıyla modernite ile ilk tanışan bir dünya olmakla birlikte İslâm düşüncesi anlamında en son etkilenen başkent İstanbul oldu diye düşünüyorum. İslâm'ın ve kaynaklarımızın modern anlayış doğrultusunda tanımlanması da aslında bize Hindistan ve Kahire üzerinden geldi diye düşünüyorum. Abdülhamit Birışık hoca özellikle Hint alt kıtasındaki bu karşılaşmayı kitaplarında ayrıntısıyla ele alıyor. Burada, ondan da çok yararlandığımı söylemem lazım. Peki, burada temelde ne oldu? Tabii Batı'da da yeni bir dünya kurulmuştu. XVI.-XVII. yüzyılla birlikte özellikle Protestanlık etkili oldu ve çok

* 05 Haziran 2014 tarihinde KURAMER'de yapılan bu konuşma *Kur'an'ı Anlama Yolunda I* kitabında (Haziran-2017, s.11-21) yayınlanmıştır.

Kur'an anlayışımızda modern dönemle birlikte esasında büyük değişiklikler gerçekleşti. İslâm düşüncesinde modern dönemi XVIII. yüzyılın ikinci yarısından ya da bazı görüşlere göre ilk yarısından başlatmak mümkün. Denilebilir ki o zamana kadar biz Kur'ân-ı Kerîm'i farklı bir şekilde tanımlıyorduk. O tarihten itibaren yavaş yavaş ve giderek de yerleşen bir şekilde daha farklı bir bakışla tanımlamaya başladık.

yoğun bir şekilde geleneksel Hıristiyan-Katolik anlayışlarını da etkiledi, değiştirdi ve dönüştürdü. Daha sonra Katoliklik de aslında Protestanlığın çerçevesine belli oranda girdi ve bazı anlayışları kabullendi. Sonunda biz Batı ile karşılaştığımız esnada bu zihin yapısı ve bakış ile karşılaştık. Ve şöyle bir noktaya gelindi; geleneği eleştiren, geleneği bir anlamda suçlamaya kadar giden, onu belli noktalara indirgeyen bir tutum ortaya çıktı. Bu tutumun en son geldiği nokta ise -tabiri caizse- Kur'ân-ı Kerîm'i İslâm'ın neredeyse tek kaynağı olarak ortaya koymak oldu. Az önce de söylediğim gibi bu Protestanlığın bir sonucu idi. Protestanlıkta, hepimizin bildiği gibi *sola scriptura* diye temel bir ilke vardır. Buna göre din Kutsal Kitap'tan öğrenilmelidir, onun çerçevesinde yeniden oluşturulmalıdır. Bu tutum ve anlayış, Hint alt kıtasında girişilen polemik-

ler, Kur'ân-ı Kerîm'in oryantalistler tarafından yapılan ilk yalan yanlış tercüme denemeleri ve daha sonra bu polemiklerde kullanılmak üzere müslümanların oturup Kur'ân-ı Kerîm'i İngilizce'ye tercüme etmesi; yine modern bir ilke olarak Fransız Devrimi'nin de ortaya koyduğu *fraternitenin* üzerine kurulduğu milliyetçilik anlayışı ya da ideolojisinin yaygınlık kazanması ile Kutsal Kitap'ın millî dillere daha çok çevrilmesi ve ibadetlerin millî dillerde gerçekleştirilmesi neticesinde bu anlayış bu tarafa doğru da geldi ve giderek İslâm dünyasında da yer etti.

Daha da önemlisi, modernitenin, reformların eleştirileri, dine/Katolisizm'e olan eleştirileri giderek İslâm geleneğine yöneltilmeye başladı. Yani aynı ve orada hazır olan söylem İslâm geleneğine yöneltilmeye başladı. Bunun neticesinde dinî otoritelerin, geleneğin, bu birikmin bir kenara itilmesi ve giderek İslâm'ın tek kaynağı olarak Kur'an'ın yeniden tanımlanması isteği ortaya çıktı. Kısacası Protestan Batı'da bir *sola scriptura* varsa bizde de tabiri caizse *sola Korana* yani "sadece Kur'an" gibi bir anlayışa doğru gidildi. Bu da genellikle bu anlayışın doğru olduğunu kabul

eden ve bu tarafta, yani Müslüman dünyada –aslında bunu Batılılar da böyle adlandırdılar- “modernist” dediğimiz ve bu akımı benimseyen kişiler tarafından dillendirildi. Bunun tipik örneği olarak ben her zaman Fazlurrahman’ı görürüm. Tabii başka örnekleri de var. Buraya ne oldu? Yine Hint alt kıtasında başladığını düşündüğüm süreci dikkate alarak söylersem Seyyid Ahmed Han; daha sonra Mısır’da Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh, Reşid Rıza; oradan merhum Mehmed Akif üzerinden İstanbul’a gelen bir anlayış... Onun kendi deyişiyle, “Kur’an’dan alarak ilhamı, asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm’ı” diye formüle edilebilecek bir anlayış. Burada, geleneğin ortaya koyduğu İslâm’ın akla uymadığı, özellikle birçok hadisin akli bir kenara ittiği,

geleneğin modern ve çağdaş ihtiyaçlara, yeni durumlara karşılık veremediği, donuklaştığı ve İslâm disiplinleri içinde kelâm, tefsir, hadis, fıkıh gibi ilimlerin aslında İslâm’ın veya müslümanların geri kalmasının sebepleri olduğu şeklinde daha önce Katolisizme yöneltilen eleştirilerin İslâm geleneğine yansıtılarak öne sürdürüldüğü görüldü. Bunun sonucunda da tabiri caizse bir *Kur’an metinselciliği* ortaya çıktı diyebiliriz. Modernist yaklaşımların üzerinde durduğu, mesela Fazlurrahman’ın üzerinde durduğu “el kesme” cezasının, kısas cezasının bugün kabul edilemez bir şey olduğu; Fransız Devrimi ilkelerinden eşitlik (*egalite*) ilkesine uymayan bir şekilde İslâm’da erkeğinkine göre kadına eşit değer verilmediği şeklinde iddialar ortaya atıldı. Bu da nasıl ortaya konuluyor:

“Aslında İslâm’da eşitlik var; dolayısıyla İslâm geleneği ataerkil bir yorumla çok eşliliği ortaya koyarak İslâm’da bulunan eşitlik ilkesine karşı çıkmış oluyor”. “Miras”, “faiz” ve “kölelik” konularında keza, benzer bir yorum ileri sürülüyor. İşte “Faiz aslında Kur’an’ın yasakladığı faiz değil; Kur’an’ın yasakladığı faiz ¹“أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً” şeklinde ifade edilen ‘kat kat artırılan’ faizdir. Yoksa bugünkü banka faizi haram olmamalıdır” veya “İslâm’da kölelik yoktur. Zaten kölelik her zaman İslâm’da hoş görülme-yen bir kurum olarak görülmüştür ve her an dışarı atılabilir bir kurumdur” deniliyor. Hâlbuki modern döneme gelene kadar kölelik, hukuku da olan bir kurum olarak devam etmişti. Aynı şekilde “kader” konusunda tartışmalar yapılır. Burada daha rasyonel olunması gerektiği ve kaderin olmayacağı, hatta kader inancı dolayısıyla müslümanların geri kaldığı şeklindeki oryantalist eleştiriler karşılanmaya çalışılır.

Mesela yine “Miraç da akla uymayan bir olaydır”; dolayısıyla bunu da kabul etmemek ya da mümkün olduğunca rasyonalize etmek gerektiği gibi tutumlar ortaya çıktı. Ve bütün bu yorumlar çoğunlukla Kur’an metni üzerinden yapıldı. Yani gelenek zaten bir kenara atılmıştı. Buna göre fıkıh işe yaramaz hâle gelmişti; müslümanları geri bırakan bir yapıydı, bir gelenek, bir disiplindi. Onun verileri dikkate alınmamalıydı, bir kenara bırakılmıydı.

Yine buna göre, hadislerin birçoğu zaten *âbâd* idi; bir kenara bırakılmasında itikaden de bir sorun yoktu. Ve birçoğu da zaten akla uymayan bilgilerle doluydu. Dolayısıyla onları da bir kenara bırakabilirdik. Kelâm tartışmaları çok boş tartışmalardı. Zaten bu boş tartışmalar müslümanları geri bıraktırmıştı; onlar da bir kenara atılabilirdi. Sonuçta sadece Kur’an ile baş başa kalıyorduk. Ve modernitenin, bir anlamda bizden istediği bütün bu değişiklikleri, talep ettiği bütün sonuçları biz artık Kur’an ile baş başa kalarak, Kur’an’dan hareketle üretmeliydik. Nitekim böyle de oldu. Kur’an’a gittik ve Kur’an’dan, mesela, aslında İslâm’da çok eşliliğin olmadığını, Müslüman topluluklarda eşitlik ilkesini gerçekleştirmenin Kur’an’ın da zaten emri olduğunu, Nisâ

“

Mesela yine “Miraç da akla uymayan bir olaydır”; dolayısıyla bunu da kabul etmemek ya da mümkün olduğunca rasyonalize etmek gerektiği gibi tutumlar ortaya çıktı. Ve bütün bu yorumlar çoğunlukla Kur’an metni üzerinden yapıldı.

1 Âl-i İmrân, 3/130.

sûresinin 3. âyeti ile 129. âyetini yan yana getirerek –ki benim tespitlerime göre bunu ilk defa Muhammed Abduh yapıyor– Kur’ân-ı Kerîm’in “Siz ne kadar adaleti isterseniz isteyin bunu gerçekleştiremeyeceğinizden ötürü artık tek eşlilik esastır” dediğini iddia ettik. Ve daha sonra bu çizgiyi takip eden bütün düşünürler, bilim adamları, yazarlar yer yer farklı çağdaş düşünce ekollerinin yöntemlerini uygulamakla beraber hep aynı sonucu çıkardılar. Aynı şekilde “İslâm’da el kesme bugün için çok ağır bir cezadır. O gün için belki bu gerekiyordu ama esasında yapılması gereken eylem hırsızın haksız yere çaldığı mal için cezalandırılmasıdır. Dolayısıyla bu başka şekillerde de gerçekleşebilir” şeklinde yine sadece âyetlerin metni üzerinden bir akıl yürütmeye bir sonuca ulaşıyor. Aynı şekilde miras ve benzeri başka konularda sürekli Kur’an metni üzerinden gidiliyor. Burada şöyle bir durumla karşılaşılıyor: “Kur’ân-ı Kerîm İslâm’ın tek ve saf kaynağı... Ve geçmişte kalmış, bizim ihtiyaçlarımıza bugün cevap vermeyen İslâm anlayışını ve geleneği bir kenara bırakıp biz bugün, bu dünyada var olmak ve bu dünyaya bir söz söylemek istiyorsak Kur’an’dan, İslâm’ın vahiy olan saf kaynağından yeni bir İslâm oluşturmalıyız”. Tabii bu İslâm çok ilginç bir şekilde her durumda ve her seferinde modernitenin bizden istediği hazır sonuçları üretiyordu. Mesela tek eşlilik talep ediliyorsa biz sadece âyetlere giderek oradan bu sonucu elde ediyoruz. Kölelik konusunda herhangi bir baskıya veya eleştiriye maruz kalıyorsak yine aynı şekilde hareket ediyoruz. Faiz, miras gibi başka konularda da aynı şeyi yapıyoruz. Kısacası biraz önce sözünü ettiğim ve İslâm modernitesi dediğim çizgi sürekli bunu yapageldi.

Bunun ardından sorulabilecek sorulardan bazıları şunlar olmaktadır:
“Gerçekte Kur’an nasıl bir kitap? Böyle bir muameleye gerçekten izin verir mi? Kur’an’ı doğru anlamak nedir, nasıl gerçekleşir; bunun yöntemi nedir?” Ben bu soruları da sormaya çalıştım. Eğer siz bir tür yorumu eleştiriyor ve doğru görmüyorsanız ya da bunu anlamaya çalışıyor yani analiz ediyorsanız “Böyle bir yaklaşım doğru mudur?” sorusunu da sormanız gerekir. İslâm’ın tek kaynağı olarak kabul edilebilecek bir Kur’an tanımı ne kadar doğrudur? Bu ve benzeri sorularla bu yaklaşımın üzerine gitmek gerekiyordu. Ben de böylece bunları sormaya çalıştım: “Kur’an nedir, nasıl bir kitaptır?” Mesela bugün Kur’an’ı, bize doğrudan konuşuyormuş gibi anlayabilir miyiz? İlk muhatapları gibi onu doğrudan dinleyebilir miyiz; böyle bir Kur’an tanımı mümkün olabilir mi? Tabii bu noktada “evrensellik-tarihsellik” tartışmaları da gündeme gelecektir. “Kur’ân-ı Kerîm evrenseldir” şeklindeki bir yargı ya da önerme ne kadar savunulabilir bir önermedir? Tabii Kur’an dediğimizde bugün karşımızda iki kapak arasında bir kayıt var. 6000 küsur âyete sahip olan ve

Arapça olan bir metin var, ama bu nasıl teşekkül etmiş, bunun üzerinde de durmak gerekiyor. Buna baktığımız zaman—ki bu hepimizin bildiği bir gerçeklik— Kur’ân-ı Kerîm 23 senede *müneccemen* (parça parça) Cebrâil tarafından Hz. Muhammed’e getirilmiş Allah’ın vahyi. Ve bir resul olan Hz. Muhammed de onu aldığı gibi halkına aktarmış. Vahiy bir çırpıda değil, parça parça yahut paragraf paragraf ya da bazen cümle cümle inmiş. Daha sonra bu cümleler, bu paragraflar kayda geçirilmiş. Yani Kur’ân-ı Kerîm esasında Cebrâil’den alınıp sonra da Resûlullah’ın eline kâğıt kalem alarak oturup yazıp bitirdiği bir metin, bir doküman değil. Biz bugün onu karşımızda bir bütün olarak görüyoruz ama o 23 senede değişen olaylara bağlı olarak inmiş parça parça çok sayıdaki sözden oluşuyor. Söz dediğimiz şeyin karakteri nedir? Söz dediğiniz zaman aslında bir ‘olay’dan bahsediyoruz. Söylenmiş söz bir olaydır. Ondan önce olmuş olaylar var, ondan sonra olmuş olaylar var. Söz dendiği zaman o sözü söyleyen bir özne, dinleyen bir muhatap var; tabii biz onun vahiy olduğunu kabul edip inanıyoruz; vahiy kaynaklı olarak gelmiş bir söz ama o söz karşısındaki bir muhatap kitleye ya da insanlara söyleniyor. Bir durum içerisinde iniyor. Ve onun birçok referansı, birçok göndermesi var. O söz söyleniyor ve bu olay orada bitiyor. Bu bir kere yaşanıyor tabii, o sözün orijinal hâliyle ifade edilmesi, söylenmesi, aktarılması, tebliği bir kere yaşanıyor ve bitiyor. Ama söz kalıyor; hafızada, kâğıt üzerinde ya da o gün bulunan herhangi bir yazı malzemesi (yassı kemik veya taş parçası, hurma dalı vb.) üzerine yazılan bir metin, daha doğrusu

bir kayıt olarak kalıyor. O sözün fonetik işaretleri ve kodları uygun bir malzeme üzerine kodlanmış olarak bize geliyor. Veyahut da hafızlar tarafından hafızada kaydedilmiş olarak geliyor. Hafızların o sözü tekrar okuması, ilk okumanın bir çeşit taklidi aslında ama onun oluşturduğu olay olmuş ve bitmiştir artık. Yani âyet indi, Resûlullah onu muhataplara söyledi; orada muhataplar vardı, orada bir olay vardı, ondan önce olmuş ondan sonra olacak olaylar vardı. Bir de vahyin indiği andaki olay vardı, o bitti. Bitince hâliyle oradan muhataplar kayboluyor. Kayda geçirdiğiniz zaman oradaki muhataplar, o sözün yaptığı göndermeler yok artık. Artık sadece sesleri kodlayan harflerin uygun malzeme üzerine yazılması ve nihayetinde bugünkü Mushaf içinde bize gelmesi söz konusu. Peki, o muhataplar ve o olayın kendisi yok ama biz anlatılanlardan biliyoruz ki o söz o olaya konuştu. Oradaki muhataplara yönelikti. Doğrudan doğruya o sözün muhatabı oradaki insanlardı ama artık onlar yok. O zaman bunun arkasından şöyle bir soru sormak gerekiyor: Bize bir söz olarak orijinal hâliyle aktarılmış, bir olay içerisinde ortaya çıkmış ve muhatabına ulaştırılmış bir sözün kaydedilmiş hâlini biz nasıl doğru anlarız?

Bugün elimizdeki Mushaf esasında böyle bir yapıya sahip. Ve bu sözler ve cümleler 23 sene içerisinde çok çok değişik durumlar içerisinde söylenmiş, oysa biz o durumları yaşamadık, o durumlar bizden çok uzakta. Böyle bir karaktere sahip bir kitabı ya da bir dokümanı; beşer dilinde (Arapça) ifade edilmiş böyle bir dokümanı biz nasıl doğru anlarız? Benim gördüğüm kadarıyla müslümanlar ilk nesilden itibaren sahâbe, tâbiîn, tebeu't-tâbiîn dönemlerinde bunun farkındalar. Yani Kur'an'ın bir söz olduğunun, tarih ve zaman içerisinde bir mekânda bir muhatap kitleye söylenmiş ve o tarihsellik içerisinde olmakta olan olaylara ilişkin bir konuşma olduğunun son derece farkındalar ve bu sözü doğru anlamamanın nasıl gerçekleşeceği sorunun farkındalar. Bu da esasında, size 'yazı' dediğimiz ve sadece insanın kullanabildiği bir teknik olan bir kayıtlama yoluyla size gelmiş bu sözü anlamak için sizin onun söylendiği ana bir şekilde

Kur'an-ı Kerîm esasında Cebrâil'den alınıp sonra da Resûlullah'ın eline kâğıt kalem alarak oturup yazıp bitirdiği bir metin, bir doküman değil. Biz bugün onu karşımızda bir bütün olarak görüyoruz ama o 23 senede değişen olaylara bağlı olarak inmiş parça parça çok sayıdaki sözden oluşuyor.

ulaşabilmenizden geçiyor. Beş, on, elli, bin, bin beşyüz sene sonra o sözü okuyan biri olarak o âna gidebilmeniz lazım. O âna gidebilmek için şu âna kadar bildiğimiz yol, o anda vuku bulan olayların size, bize anlatılmasıdır. Bunun şimdilik başka bir yolu da yok. Biz buna “rivayet” diyoruz. Yani bize o ânı aktaran, orada neler olduğunu söyleyen, onu şu ya da bu şekilde tasvir eden rivayetler olmadan, belli bir ortamda söylenmiş, daha sonra kayda alınmış bir sözü doğru anlayabilmemizin tek yolu orada olanların bize aktarılmasıdır. Buna biz gelenekte “rivayet” diyoruz. Bunun Resûlullah’ın (as) hayatında müşahhaslaşan hâline “Sünnet” diyoruz. Sahâbenin de ilk müslüman topluluk olarak bunu kendi hayatına aktarması söz konusudur ve oradan bize gelen bilgiler var.

“

Beş, on, elli, bin, bin beşyüz sene sonra o sözü okuyan biri olarak o âna gidebilmeniz lazım. O âna gidebilmek için şu âna kadar bildiğimiz yol, o anda vuku bulan olayların size, bize anlatılmasıdır. Bunun şimdilik başka bir yolu da yok. Biz buna “rivayet” diyoruz.

Yani bu söz indikten sonra onu kabul edenlerin hayatında bir şeyler olmuş. Onu anladılar ve bir şekilde hayatlarına geçirdiler. Onların hayatında nasıl bir değişiklik olmuş sorusundan yola çıkarak da biz aslında o sözü anlayabiliyoruz. Dolayısıyla bütün bunlar İslâm’ın kaynakları olarak sayılıyor. Yani Kitap’tan sonra Sünnet’in hemen sıraya konulması aslında bir tesadüf değil, son derece bilimsel bir tutumdur da. Yine İcmâ’ın, sahâbenin icmâ’ı ya da “Medinelilerin ameli” dediğimiz o gelenek, o durum, hâl ne ise onun bize aktarılması esasen Kur’an’ı doğru anlamamız için zorunlu bilgilerden

bir tanesidir. Bir örnek verecek olursam, bu şuna benziyor aslında: Siyasîler konuşuyor ve konuşmalarında bugün yaptıkları birçok gönderme var. Mesela bugünlerde yapılan bir konuşmada deniliyor ki, “Sahte hacı-hocalara prim vermeyin”. Biz bugün yaşadığımız için bu sözün bütün referansını çok iyi anlıyoruz. Yani bu sözle kim ya da kimler kastediliyor bunu biliyoruz. Biz bu anın şahitleriyiz. Tıpkı o gün orada olanların anladığı gibi; yani bu sözün referansı nedir, biz bu sözün söylendiği günlerde yaşayan insanlar olarak bunu çok iyi anlıyoruz. Ama bu söz 10 sene ya da 1 gün yahut 100 sene sonra, bu ortamdan bağımsızlaşmıştır artık. O ortamdan kurtulduktan sonra sizin bu sözün kastının ne olduğunu, işaretinin nereye yönelik olduğunu bildiren bir bilgiye ihtiyacınız olacaktır ve bunu da ancak söz söylendi-

ğinde orada yaşayan şahitlerden öğrenebilirsiniz. Yoksa bu sözü son derece evrensel, tarihinden bağımsız bir şekilde anlamak kaçınılmazdır. Ve yüzlerce, binlerce referansa gönderme yapabilirsiniz ama söylendiği anda o sözün bir tane referansı vardı. Bizim bu sözü doğru anlamamız için o kastı bilmemiz gerekiyor. Bana göre doğru anlama da böyle mümkündür. Kur'an-ı Kerim de böyle referanslarla doludur. Ama biz bu referansları dikkate almadığımız takdirde bunların genel olarak söylenmiş sözler olduğunu düşünürüz. Mesela “İnsanlar!” (يَا أَيُّهَا النَّاسُ) deniliyor. Ve buradan yola çıkarak bugün diyoruz ki, “Kur'an ne kadar evrensel, bakın tüm insanlığa hitap ediyor”. Aslında biz o âyetin, o sözün indiği veya söylendiği anda “(يَا أَيُّهَا النَّاسُ)” ifadesiyle kastedilen nedir?” sorusunu sorarak rivayetlere gittiğimiz, yani söz konusu olayı bize anlatan bilgiye başvurduğumuz takdirde, aslında orada bu ifadeyle üç tane Kureyşli'nin kastedildiğini görüyoruz. Onların isimleri de rivayette yer alıyor zaten. Kur'an'dan buna benzer pek çok örnek verilebilir. Mesela, “آتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ”² yani “Allah'ın emri geldi, hiç acele etmeyin” deniyor âyette. Birbiriyle çok da bağdaşmayacak iki cümle var; bu ibareyi sadece metinden okuduğumuz zaman çok fazla bir yere oturtamayız; ama âyetlerin indiği ortamda şu oluyor: “آتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ” âyeti inzal olduğu zaman Müşrikler bunu duyuyorlar ve kafalarını şöyle bir kaldırıp gökyüzüne bakıyorlar. Bunu rivayetten öğreniyoruz. Başlarını kaldırıp çoğunlukla yaptıkları gibi alaycı bir tavırla “Hani nerede?” diyorlar. Bunun üzerine hemen arkasından “فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ” geliyor. Burada muhatap zamiri kullanılmış. “Siz hiç acele

etmeyin.” Olanları aktaran bu rivayeti düşünmeyecek olursak, sîreti dışarıda tutacak olursak mesela, bunu kendi üzerimize de alabiliriz. Ama tabii orada âyetin müşrikler hakkında indiği ve böyle bir olayın cereyan ettiğini anladığınız zaman âyeti veya cümleleri birbirine yakıştırabiliyor ve her şeyden önce doğru anlayabiliyoruz. Doğru anlamdan kastım da “âyetin indiği anda kastettiği anlam”dır.

Yani âyetin ilk ve doğrudan muhataplarına iletmek istediği anlam nedir, bunu ortaya çıkarmamız gerekiyor. İşte İslâm geleneğinde biz buna ‘tefsir’ diyoruz. Tefsirin temel görevi, benim gördüğüm kadarıyla, âyet indiği anda onun kastettiği

“**Âyetin ilk ve doğrudan muhataplarına iletmek istediği anlam nedir, bunu ortaya çıkarmamız gerekiyor. İşte İslâm geleneğinde biz buna ‘tefsir’ diyoruz. Tefsirin temel görevi, benim gördüğüm kadarıyla, âyet indiği anda onun kastettiği anlamı keşfetme, ona ulaşma çabasıdır.**

anlamı keşfetme, ona ulaşma çabasıdır. Ve bunun için de, mesela metinsel bütünlük gibi bir yoldan bahsediliyor. Aynı şekilde semantik çalışma vs. gibi yollardan bahsediliyor ama bizi doğrudan kastedilen anlama götürecek olan şey aslında rivayettir. Rivayet olmadan doğru anlama çabası her zaman ucu açık olarak kalacaktır. Diğer yollar birer karine oluşturabilir. Dolayısıyla tefsir temelde rivayettir ama onun ötesinde başka araçlar da tabii ki yardımcı olarak kullanılabilir. Bu noktada ben başka bir soru daha soruyorum. Kur’ân-ı Kerîm’in bu şekilde bir tanımının yapılmasından sonra akla, belki bugün çoğunlukla düşünüleni hedef alan şu soru geliyor: “Acaba Kur’an

bize doğrudan hitap ediyor mu?” Yani bugün, Kur’an’ın inişinden 1400 küsur yıl sonrasında yaşayan veya bizden 500 veya 1000 sene öncesinde yaşayan müslümanlara Kur’an’ın doğrudan hitap etmesi söz konusu mudur? Ya da Kur’an’ın doğrudan muhatapları kimdir? Aslında doğrudan muhataplarının kim olduğunu dilim döndüğünce ortaya koymaya çalıştım. Ama asıl önemli olan, bugün yaşayan bizler Kur’ân-ı Kerîm’le nasıl bir muhataplık ilişkisi içerisindeyiz? Asıl soru bu. Yukarıdaki kabullerimiz doğrultusunda bizim doğrudan bir muhataplığımız söz konusu olamıyor. Çünkü Kur’an’ın doğrudan muhataplarını tarihten ve kayıtlardan, rivayetlerden biliyoruz. Âyet “**أَيُّهَا النَّاسُ**” dediği zaman aslında, indiği anda kendisinden sonra gelip geçecek bütün insanlara doğrudan hitab etmedi. Mesela XXI. yüzyılın

ikinci on yılında yaşayan bizleri doğrudan kastetmedi. Rivayetlerden öğreniyoruz ki oradaki üç tane veya on tane Kureyşliyi ya da yerine göre Kureyş'in tamamını kastetti. Biz bunu rivayetlerden açıkça görüyoruz. Peki, o zaman bugün yaşayan müslümanlar olarak Kur'an'ın bize yönelik nasıl gerçekleşiyor? Tabii ki dolaylı bir şekilde gerçekleşiyor. Müslüman olarak biz Kur'an'ın vahiy olduğuna inanıyoruz. Kur'an'ın dinimizin bir kaynağı olduğuna inanıyoruz. Ancak onun dinimizin tek kaynağı olduğunu söyleyemiyoruz. O, dinimizin kaynaklardan biridir. Kur'an eğer bir emir veriyorsa biz Sünnet'i ve icmâi da dikkate alarak ve onların bu emir konusundaki içeriğini de kıyas yoluyla işleyerek fıkıh veya kelâm üzerinden dinimizin bir emriyle muhatap oluyoruz. Bunun için de işte; "Kitap, Sünnet, icmâ, kıyas-ı fukahâ" gibi kaynaklardan ve kelâm, fıkıh gibi normatif ilimlerden söz ediyoruz kendimiz için. Biz Müslüman olarak nasıl davranmamız gerektiğini, neye inanmamız gerektiğini aslında bu mekanizmalar üzerinden öğreniyoruz.

Dolayısıyla, İslâm geleneği boyunca oluşturulan bu mekanizmalar veya bu disiplinler bizim için elzem olan bilimsel mekanizmalardır. Çünkü bir vakıa olarak, nesnel bir gerçeklik olarak Kur'an bize doğrudan konuşmuyor. Bir kere o Arapça. Yine çağdaş dönemde, mesela şöyle bir savunma hep ileri sürülür: "Kur'an-ı Kerîm kendisinin çok kolay anlaşılır bir kitap olduğunu söylüyor, biz hâlâ Kur'an'ı anlamadığımızı söylüyoruz". Böyle bir eleştiriye her zaman kendimize yöneltiriz. Aslında kendimizi bu eleştiriye haksız bir şekilde maruz bırakıyoruz. Çünkü Kur'an bize doğrudan konuşsaydı, mesela, en başta Türkçe olması gerekirdi. Dolayısıyla biz bugün Kur'an'ı doğru anlamak için de ciddi gayretler sarf etmek durumunda-

“Kur'an-ı Kerîm kendisinin çok kolay anlaşılır bir kitap olduğunu söylüyor, biz hâlâ Kur'an'ı anlamadığımızı söylüyoruz”. Böyle bir eleştiriye her zaman kendimize yöneltiriz. Aslında kendimizi bu eleştiriye haksız bir şekilde maruz bırakıyoruz.

yız. Peki, gerçekten bizim için kolay anlaşılır bir kitap mıdır Kur'an-ı Kerîm? Öyleyse biz onu doğru anlamak için niye bu kadar gayret sarf ediyoruz? Şunu görmek durumundayız ki Kur'an-ı Kerîm bize doğrudan konuşmadı. Tıpkı bizim bugünkü bir hitabı hiç güçlük çekmeden anladığımız gibi o günkü Kureyş -Arabıyla, müşrikiyle, münafıkıyla, bedevîsiyle- onun hitabını çok rahat anlıyordu. Çünkü o ortamda yaşadılar. Sözü bütünü referanslarına hâkimdiler, onları biliyorlardı. Hatta kendileri bunları oluşturu-

ruyordu. Dolayısıyla Kur'an'ın kolay ve açık olduğu gerçeği onlar için geçerli. Biz ise o referansları bulabilmek için çok gayretler sarf ederek onlara ulaşıyoruz ve bulmaya gayret ediyoruz, bulduğumuzu düşünüyoruz. Bulamadıklarımız da oluyor tabii. Eğer bize o referansları, o göndermeleri bildiren bir rivayet ve kaynak yoksa kıyamete kadar da o referansı bulamayacağız demektir. Bunun şöyle bir sonucu var; Kur'an-ı Kerim'in o âyetini de doğru anlayamayabileceğiz demektir. Tabii şu ana kadar söylediklerim ilmî bir araştırma bağlamında söylenmiş çözümlerdir. Diğer taraftan şöyle bir gerçeklik de var; esasında Kur'an'ın, İslâm'ın insanlara söylediği çok açık bir mesaj var. Belki biraz Arapça bilen için, İslâm'ı öğrenmek isteyen için, mesajı anlamak isteyen için Kur'an-ı Kerim çok karmaşık değil. Gördüğüm kadarıyla Kur'an'ın biz insanlara söylediği temel bir mesaj var. O da kısaca, "Adam olun, hesap var!". Bu açıdan da Kur'an-ı Kerim'in bu kadar net ve anlaşılır olduğunu düşünüyorum. Ancak, bilimin konusu olarak bizim her halukârda Kur'an'ı doğru anlamak için, âyetlerin indiği andaki kastını anlamak için ve dolayısıyla onun her konudaki mesajını bugüne doğru taşıyabilmek için bizi oraya götüren bilgilere ihtiyacımız olduğunun ve bu bilgiye de ancak "rivayet" ile ulaşabildiğimiz altını tekrar çizmek isterim. Ben isterseniz burada bitireyim. Soru olursa onları da cevaplamaktan memnun olacağım. Teşekkür ediyorum.

Mehmet Paçacı

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (1982) mezunudur. 1989 yılında Doktorasını tamamlamış, 1990-1993 yılları arasında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Bölüm Başkanlığı'nda görev yapmıştır. 1992-1994 yılları arasında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Yardımcı Doçent, 1996-1999 yılları arasında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Fakülte Yönetim Kurulu Üyeliği görevini yürütmüştür. 1994-2000 yılları arasında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Doçent olarak çalışmalarını sürdürmüştür. 2000 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Profesör olan Paçacı, 2008-2011 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Din ve Sosyal Hizmetler Müşaviri olarak Türkiye Cumhuriyeti Vaşington Büyükelçiliği'nde görev yapmıştır. Görevini tamamlayarak Türkiye'ye dönen Paçacı, 2011-2014 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Dış İlişkiler Genel Müdürü olarak çalışmıştır. Prof. Dr. Mehmet Paçacı 15 Ekim 2014 tarihinden itibaren Türkiye Cumhuriyeti'nin Vatikan Büyükelçisi olarak görevini sürdürmektedir. Bildiği yabancı diller: İngilizce, Arapça

KURAMER

2021